

запропонувати нову модель відносин Церкви з державою, а саме - перейти до трьохвимірного трикутника “Церква-суспільство-держава” – і саме у такій послідовності. Якщо раніше Церкви України намагались функціонально утвердитися в системі державно-церковних відносин, то після Майдану стало зрозумілим, що в сучасному світі найефективнішим є орієнтування на взаємодію із громадянським суспільством [Горкуша О., Филипович Л. Народжена на Майдані – Громадянська Церква України. // http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/56419/].

Після Революції 2013-2014 рр. стає дедалі більш зрозумілим, що ключовим фактором, який визначатиме роль Церков і релігійних організацій на сучасному етапі формування української нації, стане не так їх діяльність з консолідації нації на ґрунті спільних вірувань, звичаїв і символів, як здатність бути на вістрі глибоких громадських і моральних перетворень в суспільстві. У такому випадку роль релігії для майбутнього України майже напевне буде надважливою. Як наслідок, мають бути змінені й нинішні форми взаємодії багатьох церков із зовнішнім світом – вони мають стати більш відкритими та контактними. Це неодмінно стане одним із найважливіших кроків до утвердження європейської системи цінностей українського суспільства в цілому.

10.Олексій ТИТАРЕНКО. Релігійні відносини в контексті суспільних змін та становленні громадянського суспільства

Разом з отриманням незалежності український народ отримав й історичну можливість будувати державу згідно власних уявлень і побажань, притаманних народу цінностей та плекати надію на майбутнє життя в справедливій та демократичній країні.

Кристалізована національна ідея, яка об'єднала б український народ та стала рушійною силою для перетворень і соціального прогресу, так і не була створена: на сьогодні це питання залишається ще без відповіді. Незважаючи на існуючі в процесі розбудови демократії досягнення, зазначимо, що вони не є абсолютно переконливими, особливо для тих українців, які вже втратили надію відчувати справедливість та побачити власний достаток. Реформи, трансформації, які тривають в Україні, вимагають зміни форм діяльності уряду, всієї бюрократичної машини – спадщини радянської системи. Цей процес є об'єктивно необхідним та продиктованим не тільки потребою в демократичних перетвореннях на теренах нашої держави, а й значними змінами в характері суспільно-політичних та економічних світових процесів. Демократичні здобутки у нашій державі дійсно є, але характер, суть цієї демократії з «українським обличчям» потребує прискіпливого дослідження. Цілком природним постають питання: Наскільки є сталими державно-конфесійні відносини? Які загрози та протиріччя виникають в контексті цих відносин? Наскільки українські церкви зацікавлені в розбудові сталих релігійних відносин, соціальної та справедливої держави?

Головною метою, яку формулюють творці соціальних концепцій християнських Церков, є, з одного боку, євангелізація (реєвангелізація) сучасного суспільства, а з іншого – саме соціальні концепції визначають характер відносин церкви з державою і, ґрунтуючись на соціальних концепціях церкви, формують свою публічну політику. Цей процес ми спостерігаємо в сучасній Україні. Його складність вимагає незаангажованого політико-філософського аналізу та переосмислення, що надає можливість для аналізу головних тенденцій розвитку релігійних відносин в сучасній Україні. Саме це допоможе уникнути можливих міжрелігійних та міжконфесійних конфліктів. Тому дослідження релігійно-владних відносин набуває не тільки науково-теоретичної, але й соціально-практичної значущості та актуальності.

Академічний рівень вивчення релігійного феномену соціального християнського вчення та державно-конфесійних відносин, їх філософські інтерпретації (метафізична, онтологічна, епістемологічна, праксеологічна, антропологічна), історичні та соціокультурні тенденції у сучасному світі християнства, теоретичні й методологічні проблеми морально-етичного чинника як регулятора духовного й суспільно-політичного процесів, знаходимо,

зокрема, у працях В.Бондаренка, Л.Владиченко, В.Єленського, А.Колодного, О.Сагана, О.Спис, В.Титаренко, Л.Филипович, П.Яроцького та ін.

Політологи, соціологи, а іноді й політики з легкістю ставлять діагнози нашому суспільству, описуючи суспільні проблеми, начебто роз'яснюють причини існуючих проблем, намагаються навіть давати відповідні рекомендації і роблять це, зазвичай, поверхово, скоріше імітуючи компетентність. Для впливу на громадську думку та на «здоровий глузд» цього можливо й достатньо, але для обґрунтування суспільних перетворень, явно, ні.

Виникає запитання, чи сучасні умови й настрої українського суспільства стануть підґрунтям для розбудови державно-конфесійних відносин в Україні?

Адже втілення демократичних ідеалів в життя без зміни ціннісних, моральних, світоглядних установок які панують в суспільстві, без консолідації всіх суспільних сил – це нереальна та фантастична ідея.

Християнська антропологія, концептуальні положення якої закладені у соціальні концепції основних християнських конфесій, власне й декларує необхідність таких перетворень [3. – С. 41-65]. «Полишаючи світу бути світом і не забуваючи про його падіння, християнство не відмовляється від думки зробити світ кращим від того, яким він є. Таким світ й стає, якщо в ньому перемагає євангельське життя. Головне, що привносить християнське життя у світ, то це наполегливу волю до справедливості, милосердя, вимога повного виконання морального закону» [3. – С. 48].

Говорячи про моральне значення соціального вчення, ми підходимо до найголовнішого. Сутністю його є не реалізація яких-небудь віроповчальних принципів, наприклад, перенесення порядку небесної влади на владу земну, політичну, а справжня реалізація моральних принципів соціального життя. Моральний підхід - це той кут зору церкви на соціальне буття, що й формує все соціальне вчення.

У цьому світлі важко переоцінити етичне значення соціального вчення церкви для суспільства. «Соціальне вчення церкви означає можливість пред'явити суспільству ідеал найвищої етичної вимогливості, додати політиці виміру строгої моральної відповідальності. Соціальний ідеал церкви - це той гранично високий моральний ідеал, який тільки досяжний у даному суспільстві (саме тому неможлива «абсолютна» соціальна доктрина, значуща для всіх часів і народів і незалежна від сучасної ситуації і моральних уявлень» [3.- С. 48]. Аналіз результатів моніторингу українського суспільства останніх років засвідчує стабільно невисокий рівень довіри громадян до владних інститутів, політичних партій, органів правопорядку, профспілок тощо.

Найвищий ступінь довіри громадяни засвідчують церкві як релігійній інституції. Такі висновки загальнонаціонального опитування, проведеного наприкінці травня фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» і соціологічною службою Центру Разумкова. Відповідно до висновків опитування, лише три соціальні інституції користуються довірою з боку громадян: церква (баланс довіри-недовіри становить +50%), ЗМІ України (+24,5%), Збройні сили України (+11%) та дещо переважає довіра у ставленні до громадських організацій (+3%) [5]. Але чи втримає церква такий рівень довіри у подальшому? І наскільки такий рівень довіри громадян є об'єктивним, чи не постає він наслідком тривалої політичної та економічної кризи та відображенням недовіри громадян до інститутів влади і політики, вибором «найменшого зла з двох існуючих». Адже реальний рівень довіри до церкви як соціального інституту повинен формуватись не через падіння довіри до інших соціальних інститутів, а через виконання церквами своїх функцій, включаючи й етичну функцію.

Здійснення етичної функції церкви обґрунтоване соціальними концепціями і саме у рамках соціального вчення здійснюється виховна діяльність церкви, її пастирське служіння світу, дияконія. Поза соціальною сферою етична діяльність церкви лишається змісту. Неможливо, щоб кожен громадянин окремо взятий у суспільстві був моральним, а водночас – і аморальними, щоб до кожного окремо висувалися найвищі етичні вимоги, а до всіх разом - ніяких. Безглуздо наслідувати такий шлях. Не виконуючи свою етичну функцію, церква цілком втрачає суспільний авторитет. І навпаки - її авторитет стрімко зростає тоді, коли вона виявляє незалежну позицію, здатність засудити і вчинити опір несправедливості, виступати

справжнім арбітром у соціальних конфліктах.

Але, на жаль, цього якраз і не відбувається. Релігійні організації України проголошуючи своє право на істину та винятковість, кожна окремо служить Богу, добру, справедливості тощо, а між собою ведуть запеклу боротьбу, інтегруючись у політичний процес і залишаючись конфліктогенним чинником для соціальної та політичної системи країни. Це і не дивно, оскільки через заполітизованість релігійного життя більшість релігійних організацій країни мають відмінні погляди на майбутнє країни, національні інтереси, національні цінності тощо. Ймовірно, що саме через релігійні чинники та ігнорування етичної функції церквами, нехтуванням ідеями, закладеними в соціальні доктрини церков, а також через існуючі стійкі зв'язки церковних діячів з владою, політикою та бізнесом, відбувається криза національної ідентичності та існує перманентна соціально-політична криза в нашій державі.

Чи можемо ми згадати більш-менш чітку та послідовну позицію церков, направлену на привернення уваги громадськості, зокрема, до соціальної нерівності, яка притаманна нашому суспільству та до проблеми морально-безвідповідального бізнесу, який інтегрується через політику у владу й використовується як ресурс для індивідуального збагачення.

Розвинуте громадянське суспільство та публічна політика, як і ринкова економіка, є атрибутами демократичної держави. Але у разі необмеженого впливу бізнесу на політику ми маємо шанси ніколи не отримати розвинутої демократії. Інтереси бізнесу, які завжди є утилітарні та прагматичні, що зумовлено необхідністю збільшувати прибутки й інтереси суспільства, не співпадають з інтересами бізнесу. Із-за відсутності зрозумілої національної ідеї відбувається підміна національних інтересів інтересами бізнесу. Західні демократії формувались паралельно з розвитком капіталізму, тому у західного суспільства є чіткі механізми подолання протиріч між приватними інтересами бізнесменів та публічними інтересами держави.

В інтересах демократії треба змінювати структуру державного апарату, який повинен беззастережно служити інтересам переважної більшості громадян, а не купки «обраних». Державна політика мала би стати публічною. Так само є потреба в зміні характеру державного управління і ролі церкви як соціального регулятора відносин в суспільстві. Проблема тут полягає в наступному - без зміни принципів організації та діяльності державного управління, без зміни діючої поведінкової установки, яку підтримують більшість церков, орієнтованої чомусь на пасивне спостереження соціальної несправедливості, отримуємо просту підміну понять. Що зміниться від того, що ми почнемо наше суспільство називати демократичним, коли демократія існуватиме не для всіх, а політику - публічною, коли нема публічності при прийнятті рішень. Або, що зміниться від того, що економічна влада продовжуватиме контролювати державну владу через свої бізнес проекти (тобто партії), і буде називати це ринковими відносинами.

Подолати розбіжності між дійсним і належним, закласти основу для концептуального переосмислення перетворень, на нашу думку, якраз і може активна соціальна діяльність церков України. Публічна політика та інститути громадянського суспільства разом з активною участю церков, можуть забезпечити досягнення сталого розвитку, допоможуть подолати протиріччя та конфлікти між різними соціально-політичними, соціокультурними або іншими групами та інтересами.

Відтак можливо й варто церквам долучитись до пошуку «нової української ідеї» - тієї системної ідеології, яка здатна мобілізувати й солідаризувати, а також створювати умови для консенсусу між різними групами й прошарками. Часто зустрічаємо твердження церков, що неможливо відділити складові однієї людини, коли вона є й членом церкви й членом суспільства, але чомусь друга складова й нівелюється ними.

На жаль, демократичні перетворення стали прикриттям для проведення неоліберальних реформ в економіці, наслідком яких є розшарування суспільства на багатих та бідних, прірва між якими все зростає і створює умови для соціальної нерівності, соціальної несправедливості і як наслідок громадянського протистояння в майбутньому. Знайти суспільний баланс, не допустити громадянського протистояння без активної участі церков в цьому процесі навряд чи вдасться. Без формування нових світоглядних парадигм,

годі й сподіватися на можливість побудови справжньої демократичної держави, натомість ми маємо повну відсутність уваги в сучасному повсякденному та політичному дискурсі до духовних, моральних та ціннісних проблем сучасності. Саме актуалізація цієї проблематики з боку церков може стати передумовою до розробки та реалізації стратегії розвитку держави та суспільства.

Соціальні доктрини християнських церков разом із активізацією соціальної діяльності християнських церков, можуть дати необхідний поштовх нашому суспільству для перетворень у напрямку справедливості, рівності та духовності. Власне привернення уваги до соціальних концепцій християнських церков і було нашим завданням й подальші політико-філософські та релігієзнавчі їх дослідження дозволять підвести теоретичну базу під програмування суспільного розвитку нашої країни із заданими якостями та до прийняття рішень, які творитимуть наше майбутнє.

Джерела

1. Гаджиев К.С. Введение в политическую философию. - М.: «Логос», 2004.
2. Парсонс В. Публічна політика. Вступ до теорії й практики аналізу політики. - К.: Видавн. дім «Киево-Могилянська академія», 2006.
3. Титаренко О.Р. Соціальне християнське вчення в контексті релігійного модернізму. Дисертація на здобуття наук. ступеня кандидата філософ. наук. - 2004.
4. Харви Девид. Краткая история неолиберализма. Актуальное прочтение. - М.: Поколение, 2007.
5. Українці довіряють церкві, ЗМІ і армії - опитування. [Електронний ресурс]. - Режим доступу http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2013/06/130605_ukrainians_poll_it.shtml.

11. Анна СЛУБСЬКА. Громадянська церква і громадянська релігія: український контекст.

Революцію Гідності та події на Майдані Незалежності увійшли в новітню історію України й на довгі роки дали матеріал для роздумів не лише історикам, політологам та соціологам, а й релігієзнавцям. Оскільки саме на Майдані зі всією наочністю постав феномен не лише довгоочікуваного громадянського суспільства, але й напряду пов'язані з ним феномени релігійного життя – громадянська релігія та громадянська церква. Релігійний фактор вкотре в історії незалежної України засвідчив свій вагомий вплив на суспільне життя й політичні процеси в країні.

Вітчизняні релігієзнавці Л.Филипович та О.Горкуша дали таке визначення «нового феномену — Громадянської Церкви України, що, не будучи якоюсь окремою інституалізованою організацією, інтегрує в собі різні Церкви (як віросповідні, а не організаційні співтовариства), конфесійних представників, духовних лідерів та громадян, об'єднаних спільною метою побудови гідного Майбутнього України на підставі вищих духовних цінностей та релігійно-національних ідеалів» [Горкуша О., Филипович Л. Народжена на Майдані — Громадянська Церква України // http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/56419/]. Таке визначення робить можливим вважати Громадянську Церкву України виявом громадянської релігії, яка також сформована Майданом. Під визначення громадянської релігії підпадає безпрецедентний зліт національної самосвідомості українців, безумовна сакралізація ними національних державних символів – гімну й прапора, переосмислення широкими верствами населення традиційних радикально-націоналістичних гасел, зокрема таких, як «Україна понад усе!», «Слава нації – смерть ворогам!» в загальнонаціональному патріотичному дусі. Усвідомлення необхідності захисту «своєї, Богом даної, землі» консолідувало українських громадян навколо комплексу національно-патріотичних ідей (сакралізація незалежності української держави, перспектива побудови європейської демократичної держави та інтеграція в європейський культурно-економічний простір, чітка національна самоідентифікація та вшанування власної історії та культурних традицій). Є всі підстави стверджувати, що цей комплекс ідей є основою громадянської